

Vila u hrvatskoj renesansnoj pastorali

Čubelić, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:913000>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Studij hrvatskoga jezika i književnosti i mađarskoga jezika i književnosti

Matea Čubelić

Vila u hrvatskoj renesansnoj pastorali

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Sumentor: dr. sc. Ivana Pepić

Osijek, 2016.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost / Katedra za staru hrvatsku književnost

Studij hrvatskoga jezika i književnosti i mađarskoga jezika i književnosti

Matea Čubelić

Vila u hrvatskoj renesansnoj pastorali

Završni rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Sumentor: dr. sc. Ivana Pepić

Osijek, 2016.

Sažetak

Hrvatska renesansa našla se pod utjecajem, s jedne strane, susjedne, talijanske književnosti, dok je s druge strane bila izložena antičkim uzorima i modelima. Na području slobodne Dubrovačke Republike nastaju različiti književni žanrovi, a značajno mjesto među dramskim žanrovima zauzimaju pastorala i komedija. U tom kontekstu valja izdvojiti mladog intelektualca, Dubrovčanina Marina Držića, koji je krenuo stopama svoga rođaka Džora Držića, te ispisao pastore ili kako ih on sam voli nazivati „komedije“: *Tirenu, Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena i Grižulu*.

Držić, zahvaljujući bogatom nasljeđu svojih prethodnika Mavra Vetranovića, Džora Držića i Nikole Nalješkovića te pod utjecajem talijanske književnosti, piše vrhunske pastore s razvijenim fabulama i svijetom likova, kako mitoloških, tako i likovima iz svoje suvremenosti koje postavlja u složene radnje uz primjesu humora i alegorije. U Držićevim pastoralama može se susreti svijet vila koji je nastao vrlo vjerojatno na temelju slavenske i hrvatske narodne mitologije. Od ljepotica iz slavenske mitologije, pretežito šumskih, vodenih i planinskih vila, Držić je načinio kompleksna bića u koja je usadio mane i vrline svoga Grada, naroda, ali i vlastita politička i životna razmišljanja. Kako god bilo, Držićeve vile nisu samo likovi preuzeti iz starih mitologija, one su mitološke ljepotice kojima je uručen niz ljudskih karakteristika, loših i dobrih, uz prizvuk politike, etike i erotike.

Ključne riječi: vila, pastorala, Marin Držić

SADRŽAJ

Sažetak	3
1. Uvod	5
2. Pastoralna u hrvatskoj renesansnoj književnosti	6
3. Marin Držić – vrhunac hrvatske renesansne pastore	8
4. Svijet vila u Držićevim pastoralama	10
4.1. Kratki uvod u terminologiju vilinskoga svijeta	11
4.2. <i>Tirena</i>	13
4.3. <i>Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena</i>	18
4.4. <i>Grižula</i>	20
5. Zaključak.....	23
Literatura i izvori.....	24

1. Uvod

Ovaj rad istražuje svijet vila u trima pastoralama Marina Držića: *Tireni, Pripovijesi kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* i *Grižuli*.

Cilj je rada utvrditi prisutnost mitoloških obilježja kod likova vila, tj. njihovu povezanost sa slavenskom mitologijom, ali i njihovu funkciju u Držićevu pastoralnom teatru koji karakterizira problematiziranje odnosa između svijeta natprirodnog, idiličnog i svijeta stvarnosti, zbilje.

U poglavlju naslovljenom *Pastorala u hrvatskoj renesansnoj književnosti* ukratko je predstavljena hrvatska renesansna književnost s posebnim osvrtom na dramski žanr pastore i njezine predstavnike u dubrovačkoj književnoj sredini.

Sljedeće poglavlje, *Marin Držić – vrhunac hrvatske renesansne pastore*, donosi kratak pregled piščeva životopisa i stvaralaštva, te ukazuje na njegov značaj u razvoju hrvatske pastore kao žanra koji spaja obilježja čiste pastirske idile i rustikalne vlaške scene, čime stvara složenu i jedinstvenu pastirsku igru-komediju.

Poglavlje *Svijet vila u Držićevim pastoralama* podijeljeno je u četiri potpoglavlja. U prvom potpoglavlju koje nosi naziv *Kratki uvod u terminologiju vilinskoga svijeta*, doneseni su osnovni podaci o vilama kao natprirodnim bićima iz slavenske mitologije te njihova podjela koju daju Franjo Ledić i Nikola Sučić. U sljedeća tri potpoglavlja koja nose nazive po istoimenim Držićevim pastoralama – *Tirena, Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* i *Grižula* – analiziraju se likovi vila s obzirom na njihove mitološke značajke te funkciju u ostvarenju antiteze između natprirodnog, idiličnog i stvarnog, svakodnevnog u Držićevu teatru.

U posljednjem poglavlju, u *Zaključku*, iznosi se kratka sinteza rezultata usmjerenog čitanja koje je imalo zadatak istražiti svijet vila u Držićevim pastoralama.

2. Pastoralna u hrvatskoj renesansnoj književnosti

Pojam *renesansa* potječe od francuske riječi *renaissance* što u prijevodu označava preporod i obnovu. Kao glavna karakteristika renesanse javlja se slobodniji odnos prema Crkvi i religiji te shvaćanje čovjeka kao slobodnog stvaralačkog pojedinca čiji život uvelike ovisi o vlastitim odlukama (Solar 2007: 313) ili, drugim riječima, u središte književnosti, filozofije i umjetnosti postavljen je čovjek, ne više kao biće ograničeno i podređeno vjeri, već kao slobodni pojedinac koji upravlja svojim razumom i mislima, posebice maštom. Što se tiče renesanse na hrvatskim prostorima, ona se našla pod snažnim utjecajem prethodnog književnog razdoblja, humanizma i sve jačeg utjecaja susjedne, talijanske renesansne književnosti. Dubrovnik se kao slobodna republika nametnuo za prijestolnicu hrvatske renesansne kulture i književnosti. Nakon napuštanja srednjovjekovnih pravila, naša se književnost polako okreće antičkom uzoru književnosti (epika, lirika i drama) u sklopu kojeg razvija i obrađuje vlastite teme i sadržaje: „Kao i druge renesansne književnosti, i hrvatska je u pretežitom dijelu svojih ostvarenja, prekinuvši u većem dijelu korpusa s medievalnom poetikom utilitarnosti i služenja teksta vjersko-poučnim ciljevima te sa srednjovj. razumijevanjem književnosti i njegovim specifičnim sustavom knjiž. vrsta, uspostavila ponovno ant. svijest o trojnoj diobi književnosti na liriku, epiku i dramu, dodjeljujući svakom od tih rodova sukladne knjiž. teme i sadržaje i pripadajući stil te ostvarivala ponajprije svjetovna, sekularna knjiž. djela“ (Fališevac 2009: 662). Hrvatska književnost 16. stoljeća obilježena je u prvom redu ljubavnom lirikom, dramom (posebice radom komediografa Marina Držića, Nikole Nalješkovića i Martina Benetovića), epskim stvaralaštvom te brojnim drugim žanrovima u obliku maskerata, poslanica i drugih narativnih vrsta (Fališevac 2009: 662).

Svoje mjesto među renesansnim žanrovima našla je i pastoralna. Pastoralne su pisali Džore Držić, Mavro Vetranović, Nikola Nalješković, Marin Držić, Antun Sasin, Dominko Zlatarić i drugi. Termin *pastoralna* ili drugim imenom *pastirska igra*, naziv koji je zastupljeniji na našim prostorima, posebice na prostoru starog Dubrovnika, potječe od talijanske riječi „dramma pastorale“ koja u prijevodu označava pastirsku dramu, to jest, „književnu vrstu koja se iz dijaloške ekloge u 16. stoljeću u Italiji razvila u dramsku vrstu bukoličke književnosti, s prizorima iz pastirskoga života, ali i dramskim zapletom, fabulom i sukobima povezujući zajedno elemente komedije i tragedije“ (Solar 2007: 275). Pastoralna donosi sliku života u skladu s prirodom, a njezina radnja obilježena je u prvom redu ljubavlju dvoje mladih, koja se nađe pred

mnogobrojnim zaprekama. Iako je ta ljubav u početku prikazana kao „nemoguća misija“, ona ipak doživljava svoj sretan kraj. Začetke hrvatske pastorale predstavljaju ekloga *Radmio i Ljubmir* Džora Držića te drame Mavra Vetranovića (*Istorija od Dijane, Posvetilište Abramovo, Orfeo*) (Pavličić 2009: 575). Prve pastorale koje su bile u skladu sa susjednim, talijanskim ispisuje Nikola Nalješković. Nalješkovićev je rad značajan i zbog antiteze pravih, stiliziranih, konvencionalnih pastira, kao punopravnih stanovnika idilskoga svijeta, i ljudi koji s njima dijele isti ambijent, ali ga shvaćaju drukčije: oni su obični seljaci i konvencije su im potpuno nepoznate: „Isto je tako važno što Nalješković smješta radnju svojih pastoralu u dubr. zaleđe, pa su tako njegovi nekonvencionalni, ubozi pastiri zapravo domaći ljudi, kao što će se to poslije – efektnije i izrazitije – događati i u M. Držića“ (Pavličić 2009: 576).

Marin Držić ispisuje tri pastorale koje predstavljaju vrhunce hrvatske renesansne pastorale, a od kojih se pravom konvencionalnom pastoralom može smatrati samo *Tirena*, dok su ostale dvije – *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* i *Grižula* - netipične pastorale zbog dovođenja u pitanje književne i teatarske konvencije.

3. Marin Držić – vrhunac hrvatske renesansne pastorale

Dramatik i lirik, nećak slavnog pisca Džora Držića, poznatiji pod nadimkom Vidra, Marin Držić rođen je 1508. godine u dubrovačkoj pučkoj i trgovačkoj obitelji. Iako o njegovu obrazovanju nema konkretnih pisanih podataka, vjeruje se da je Držiću stjecanje visokog obrazovanja išlo teže nego ostalim njegovim istovremenikima: „O njegovu osnovnom obrazovanju nema podataka. Najstariji dokumenti o Držiću povezani su s njegovim imenovanjem 12. IV. 1526. godine na mjesto jednog od dvojice rektora crkve Svih svetih (zване Domino) u Dubrovniku“ (Rapacka 2000: 196). Nakon studiranja u Sieni, Držić se zaređio za svećenika, a potom je obavljao niz različitih poslova i dužnosti. Nakon višegodišnjeg putovanja i poslovanja po svijetu, vraća se u Veneciju koja postaje njegovom posljednjom lokacijom. Držić umire 1567. godine u Veneciji, gdje je ujedno i pokopan.

Začetak Držićeva književnoga stvaralaštva valja tražiti između 1548. i 1559. godine. Prvo njegovo djelo bila je komedija (izgubljena) *Pomet* koju ispisuje 1548. godine, nakon nje uslijedile su pastoralna drama u stihu *Tirena* (1549.), rustikalna farsa u stihu *Novela od Stanca* (1550.), rustikalno-mitološka drama u stihu *Venere i Adon* (1551.), komedija u prozi *Dundo Maroje* (1551.), pastoralno-rustikalna drama u prozi ili komedija, sačuvana u nevelikim fragmentima, *Džuho Krpeta* (1554.?), komedija u prozi *Skup* (1555.?), rustikalno-mitološka drama u stihu i prozi *Grižula* ili *Plakir* (1556.) i tragedija *Hekuba* (1559.) (Rapacka 2000: 197). Na ostavštini svojih predaka Nalješkovića, Vetranovića i Držića, Marin Držić u svom stilu stvara novo lice pastoralnog žanra: „Držić je dobro shvatio veliku popularnost pastorale, osjetio je njezine mogućnosti, a isto je tako uvidio da je pravo sudjelovanje u svijetu poezije povezano uz svijet vila i čarobni proplanak na kojemu se pored kladneca bistre vode okupljaju lica pjesničke fantazije (pastoralna i mitološka)“ (Bogišić 1989: 67). Držićeve pastorale uglavnom nastaju u svrhu nekog pira, gdje su ujedno i prikazivane. Za razliku od svojih prethodnika, Držić je otišao korak dalje. Naime, on je svoje pastorale ne samo nazivao komedijama već im je i radnja bila podijeljena na činove, a organizirane su bile kao prave i razvijene dramske igre: „*Tirena* i *Grižula* imaju po pet činova, kao i *Dundo Maroje* i *Skup*, a *Venere i Adon* pet scena: tri 'vlaške' i dvije fantastično-mitološke“ (Bogišić 1989: 68). Osim podijeljenosti na činove i scene, njegove pastorale sadrže dodatne upute koje stoje u didaskalijama, a kazuju kada treba plesati i pjevati. Bogišić tvrdi da je Držić nadahnuće za svoje pastorale pronašao tijekom višegodišnjeg boravka u susjednoj Italiji i bliskom doticaju s tamošnjom književnošću, ali „kombinirajući idiličku eklogu

i rustikalnu vlašku scenu, Držić je ostvario složenu i jedinstvenu pastirsku igru-komediju“ (Bogišić 1989: 69). Držićeve pastore ne prikazuju klasični apstraktni svijet vila, pastira i vlaha na nekom idiličnom mjestu u idiličnoj atmosferi, naprotiv, likovi njegovih pastora su vile, vlasi i pastiri koji su poprimili karakteristike, to jest mane i vrline Držićevih istovremenika, dok je prepletanje idiličnoga i realnog, simboličnoga i stvarnog, nadnaravnoga i svakodnevnog poseban aspekt Držićevih pastora koji je nazaobilazan u njihovoj interpretaciji.

4. Svijet vila u Držićevim pastoralama

Zaviri li se u svijet nadnaravnoga i neobičnog što se pronalazi u književnosti ranoga novovjekovlja na području staroga Dubrovnika, može se primjetiti bogat, ali i šarolik život fantastičnih bića, od kojih su poneka nalik, a poneka nisu ni približno slična običnom čovjeku tog vremena. Tadašnja fantastična bića nisu nastala kao produkt mašte, nego su preuzeta i doradana iz duge pretkršćanske tradicije: „S druge strane, drukčija bića ranog novovjekovlja nisu proizvod individualne, subjektivne mašte nego su u visoku književnost ušla iz različitih slojeva kulturne tradicije, posebice popularne kulture kao arhetipski, simbolični ili ritualizirani relikti davnih, najčešće pretkršćanskih vremena, sačuvani u kolektivnom pamćenju, u kolektivnoj mitologiji“ (Fališevac 2006: 29). Tako se u onovremenim djelima susreću razne proročice, vračare, mađioničarke, satiri i satirice, vile, vilenjaci i vilenice, uz mnoštvo pastira, pakleni i demonski duši, hodočasnici sa životinjskim dijelovima tijela i dr.

Kada je riječ o primjerima *drukčijih bića* u stvaralaštvu Marina Držića, onda se prva nameće komedija *Dundo Maroje* u kojoj se pojavljuje lik negromanta Dugog Nosa koji pripovijeda o svojim pustolovinama tijekom kojih je upoznao neobične ljude-životinje. Niz godina lik Dugog Nosa bio je izložen tumačenjima raznih, domaćih i stranih, kritičara koji su nastojali dešifrirati značenje njegova govora, ali i samog lika. U liku Dugog Nosa oblikovao je Držić karneval, poklade svoga vremena u kombinaciji s vlastitom primjesom humora i ironije. *Novela od Stanca* donosi lik vile, koja zapravo i nije vila, nego obična maškara kojoj je dodijeljena moć pomlađivanja. U komediji *Tripče de Utolče*, prikazan je lik vračare Jeđupke koja je pomagala Tripčetu da se riješi fizičke mane, ali i da osvoji voljenu ženu. Lik vračare ne utjelovljuje samo elemente magije, već i erotike onovremenog čovjeka. Na samom početku *Džuha Kerpete*, lik Krpete govori da je negromant baš poput Dugog Nosa. Nadalje, u *Skupu*, Držić donosi lik satira kojeg poistovjećuje s likom Dugog Nosa i Krpetom čija je uloga otkrivanje, prepričavanje vrlina i mana njihova grada: „Satiru, divljem, neobičnom biću, namijenio je Držić ulogu onoga koji aluzijama i dvostrukim smislovima razotkriva istinu o Gradu. I ovdje je lik satira – kao što je to u *Dundu Maroju* negromant Dugi Nos – ovlašten, i ovdje si je neobično i fantastično biće prisvojilo moć i ovlast da govori u ime depriviranoga pučanskog autora“ (Fališevac 2006: 36). Odabirom neobičnih bića za likove svojih djela, Držić postavlja rame uz rame običnog čovjeka i neko neobično, čovjeku nadmoćno biće: „Budući da je tome tako, za Držića i ne postoji stroga

granica između ljudskoga i neljudskog: i ljudska i drukčija bića imaju za njega isti realitet, istu zazbiljnost, isti stupanj egzistencije, iako ne identične etičke kvalitete“ (Fališevac 2006: 37).

4. 1. Kratki uvod u terminologiju vilinskoga svijeta

Od svog postanka ljudi vjeruju u postojanje, to jest prisutnost nadnaravnih sila u svojoj okolini, pa tako prvi spisi i u keltskoj i slavenskoj mitologiji bilježe klanjanje mnogoboštvu i vilama koje su često smatrane saveznicama u nedaćama, najčešće bojevima. Vile se mogu definirati kao mitološka (ženska) bića neobične ljepote kojima je podarena određena čarobna moć. „Stari su Slaveni od najdavnijih vremena štovali vode i vjerovali u različne vodene duhove i vile. Po njihovu mišljenju duhovi se zadržavaju u rijekama i oko njih, te u šumama, morima, jezerima kao i na izvorima. Vile su lijepe djevojke i većinom dobročiniteljice ljudima, ali i osvetljive, ako ih se uvrijedi“ (Ledić 1969: 89).

Kroz stoljeća, vile su opisivane kao vječno mlade djevojke s bujnom raspletenom kosom, katkad odjevene u duge bijele, prozirne haljine. Također, među vilama postoji podjela na one dobre koje uvijek pomažu ljudima, to jest njihove su spasiteljice i na zle vile, koje nastoje ogorčati život malom, običnom čovjeku. Naime, iako je podjela jasna u teoriji, u praksi je teže odrediti koja je vila dobra, a koja je zla. Osim podjele na dobre i loše vile, treba govoriti i o vrsti vila s obzirom na njihovo mjesto stanovanja. Tako se razlikuju zemne, vodene i zračne vile koje su opjevane u mnogim narodnim pričama i pjesmama koje većinom slave ratne pohode. Zemne vile su najbrojnije u našem narodnom vjerovanju i zadržavaju se naročito po spiljama, jamama i pećinama.

Danas skoro nema ni jedne planine, gorja ni uzvisine oko koje narodna mašta nije načinila nekakav mit, predaju i legendu o vilinskim dvorima. Mitske zračne ljepotice stanuju većinom u krošnjama drveća. Zračne vile obavezno imaju krila kao bitnu oznaku na svome tijelu. Što se tiče vodenih vila, one se dijele u dvije skupine; one koje su napola ribe i one koje su napola djevojke. Vodene vile stanuju uz rijeke, jezera, izvore, zdence. Usmena književnost bilježi stalnu sliku vilina pojavljivanja iz vode – javlja se iz zapjenjene vode, kao Afrodita, otrese se, odlaže vilinsko obilježje (najčešće krila i okrilje), nakon izlaska iz vode započinju kolo i pjevanje, a svojom ljepotom mame na razgovor ljubavni i to naročito lijepe mladiće.

Za našu narodnu mitologiju od velikog je značaja slavenska mitologija jer su Hrvati kao i ostali balkanski narodi prinosili žrtve u čast slavni bogova, posebice u čast boga Vodana, boga voda.

Tako u slavenskoj mitologiji susrećemo vile Rusalke, za koje su Bugari i Rusi vjerovali da su vodeni i šumski duhovi: „Predstavljene su kao lijepe žene s dugim kosama koje žive u vodama od jeseni do lipanjskih dana, kada izlaze iz voda da preko ljeta borave na kopnu“ (Ledić 1969: 90). Predaja za Rusalke kaže da su stanovale, to jest obitavale uz rijeke na Jugu, isto kao i uz rijeke na Sjeveru sve do Baltičkog mora. Za našu književnost i mitologiju značajne su Južne Rusalke koje su većinom boravile oko rijeke Save, Dunava i Dnjepra. One su okarakterizirane kao svijetle, odnosno dobre vile koje su uvijek bile vesele i drage, pjesmom su častile i sebe i ljude: „Kao posestrime pomagale su junacima u bojovima. Po tom su u narodnoj poeziji i opjevane“ (Ledić 1969: 100). Sjeverne su pak opisivane kao zle djevojke, bljedolike puti i čupave kose. Ljudi su se bojali Sjevernih Rusalki jer su bile poznate po svom nemilosrdnom ponašanju. Tko bi dospio u njihove ruke, završio bi utopljen u obližnjoj vodi, a prije toga je bio mučen. Stari su Slaveni vjerovali kako je uloga Rusalki ključna u poljoprivredi, to jest smatrali su da mjesto na kojemu Rusalka otpleše ples, nagodinu donosi veći urod: „One bi odabrale vrbu ili brezu nad rijekom i popele bi se na nju. U noći bi skakale sa drveta i plesale. Južni Slaveni su vjerovali da na mjestu gdje su Rusalke plesale, trava i žito raste obilnije“ (Ledić 1969: 100). Naravno, u slavenskoj i hrvatskoj narodnoj mitologiji spominje se veći broj vila, ali za ovaj rad važne su vodene i šumske vile te vile planinke o kojima piše Nikola Sučić u svojoj knjizi *Hrvatska narodna mitologija – biserje priča čarobnog carstva drevnih vremena* (2013.).

Vodene i morske vile naseljavaju područja rijeka i jezera. Sučić ističe kako vile koje nastanjuju jezera valja nazivati jezerankama, a one što žive u moru su morske vile ili sirene. Što se tiče samog izgleda morskih vila, valja istaknuti da su one napola bujne žene, a drugu polovicu njihova tijela čini životinjsko tijelo, u ovom slučaju riblje. Osim što život provode lagodno u vodama ovoga svijeta pomažući ili odmažući pomorcima, ribarima i ostalima što se zadese na njihovom teritoriju, vilama se pripisuje „moć pretvaranja“, pa tako one često svoje tijelo zamjene likom labuda u cijelosti ili ostave žensko tijelo kojima pridodaju labuđe noge. Vodene vile rođakinje su vila oblakinja. One svoj život provode oko voda, bilo da je riječ o rosi, kiši, izvoru ili jezeru. U dokumentima i pjesmama naših krajeva najčešće se spominju vile: Posavka, Podravka, Podunavka, Jadranska, Egejska, Baltička te Crnomorska vila (Sučić 2013: 72-73).

Šumske vile vjerojatno su najstarijeg postanka, a prema mišljenju starih indoeuropskih naroda, vjerovalo se da je u pojedinom drvetu sadržan neki duh ili da isto stablo utjelovljuje ljudski život. Vile koje se bave prikupljanjem ljekovitog bilja nazivaju se biljaricama ili vidaricama. Naime, uloga tih vila je, kako im i sam naziv kaže, da liječe i pomažu ljudima na samrti ili pri

teškoj bolesti. Nadalje, Sučić navodi da je život tih vila vezan isključivo za drvo, biljku, izvor, planinu, vodu ili rijeku uz koju one djeluju i žive (Sučić 2013: 70-71). Iz toga se može zaključiti da je vijek šumskih vila vezan uz životni ciklus drveća ili bilja uz koje one žive, drugim riječima, dokle god drvo živi, živjet će i vila.

Kao treću porodicu vila koja je bitna za analiziranje vilinskog svijeta u Držićevim pastoralama, valja navesti *vile planinke*. Već iz samog njihova naziva može se zaključiti da te vile obitavaju na gorskom prostoru, odnosno u planinama i gorama uz poneki izvor vode ili potok. Planinke su mlađe srodnice, sestre ili rođakinje vodenih i oblačnih vila. Osim što borave u planinama, one zalaze i u pećine. Pojedine planine imaju svoje vile, kao primjerice Vila Velebita, Vila s Urvine planine itd. Sučić kaže da te vile lebde oko svog planinskog svijeta i da se brinu za sigurnost i sreću junaka koji tamo pođu (Sučić 2013: 73). U istu skupinu vila pripadaju i *vile ratnice* ili *vile bojovnice*. One su ljute i ratoborne, nije im stran ni mač ni sablja, uvijek prve na bojištu, svojim junacima nagovještaju pobjedu, a dušmanu smrt i poraz (Sučić 2013: 74).

4. 2. *Tirena*

Tirena je drama u pet činova pisana dvostruko rimovanim dvanaestercima. Pri tumačenju žanrovskog određenja *Tirenu* se određuje kao seosku eklogu (*ecloga rusticale*), pastirsko-seljačku igru, pastoralu ili pastoralnu komediju, s tim da sam Držić svoje djelo naziva komedijom. U *Tireni* postoji podjela likova na dva svijeta – svijet mitoloških, pastoralnih bića (*Tirena*, vila od vodâ, pastiri Ljubmir, Radmio i Ljubenko, Kupido, tri satira) i svijet građana ili vlaha (Radat, Miljenko, Dragić vlah, Dragić dijete, Stojna, Vučeta, Obrad) (Fališevac 2009: 805). *Tirena* donosi radnju koja prikazuje upletanje nadnaravnih, mističnih bića u život realističnih građana koji su posvećeni svakodnevnim problemima. Primjerice, Radat koji je utjelovljenje staloznosti biva pogođen strijelom Kupida te se potom zaljubljuje u vilu *Tirenu* protiv koje je bio cijelo vrijeme. Također, prisutna je i svojevrsna kritika, posprdno odnošenje prema petrarkizmu koji opisuje ljubav uzvišenim stilom. Zapravo, cijela je radnja *Tirene* igra između odupiranja i prepuštanja ljubavi kao glavnog pokretača igre, pokretača likova. Na kraju samog djela, u nekoliko stihova, Držić se obraća svojim čitateljima, neprijateljima i kritičarima koji su ga optužili za plagijat, odnosno da je kopirao Mavra Vetranovića koji ga i sam kasnije brani u *Pjesanci Marinu Držiću u pomoć*.

Pogleda li se mitološka pozadina djela Držićevih suvremenika, može se vidjeti kako je većina njih posegnula za pretkršćanskom mitologijom kao vječnim, nepresušnim izvorom i nadahnućem za svoja djela. U slučaju ove pastorage Držić je učinio iznimku, naime, izvor za svoju mitološku ljepoticu pronalazi i u bogatoj domaćoj mitologiji, ali i u djelima talijanske renesansne književnosti, gdje je ona bila obrađena mnogo puta: „(...) vila Tirena, konvencionalno ime koje već Sannazaro spominje u svojoj *Arkadiji*, vodena je vila klasične i renesansne književnosti; obična šuma s izvorom u sredini i prekrasnom vilom, uobičajena je scena mnogih pastirskih predstava; glavni lik je zaljubljeni junak koji ponavlja petrarkističke sheme nesretne ljubavi i završio bi samoubojstvom da se vila pred njim nije stvorila (...)“ (Košuta 2008: 240-241). Vilu *Tirenu* Držić spominje u prvom aktu, prizoru drugom gdje kaže kako je krenula u lov. Kroz nešto podulji monolog što ga izgovara vila Tirena saznajemo da je ona tipična vodena vila, ali posjeduje i obilježja šumskih vila:

*Slatko ti 'e, bože moj, pri' danka dzorome
putovat ovakoj zelenom gorome;
travicom prolitje gdi polja uresi,
razliko i cvitje gdi se svud umijesi;
gdi toli slavici ljuveno spijevaju,
regbi da danici razgovor taj daju;
a miriše gora ružicom odsvuda,
putniku umora ter ni čut ni truda;
a tihi vjetrici po poljijeh igraju
i vrhe travici razbludno kretaju;
studene vodice a šušnje odasvud,
oko njih ptičice tiraju ljuven blud.
Miloga cvijetjica! Oh, ljubko t' miriše! (Držić 2006: 420-421)*

Pri kraju monologa može se naslutiti ljubavni nemir i očaj; naime, Tirenu muči Ljubmir koji ponesen ljubavlju prati svaki njezin korak u šumi i tako remeti mir i sklad koji je tamo donedavno vladao:

*Čudo ti 'e da nije gdi ovdje Ljubmira,
s kim nikad menije u gori nije mira.
Koli su himbeni! Varkami hoće nas
u oganj ljuveni postaviti koji čas. (Držić 2006: 423)*

Nadalje, iz monologa pastira Ljubmira saznaje se da mu vila ne uzvraća ljubav i da on otuđen od svih, obuzet tugom i ljubavlju traga za Tirenom u dubravi, odnosno u šumi gdje ona obično provodi dane:

*Suze već nisu ovoj što livam niz obraz,
suzama nepokoj oblahša koji čas,
a suze zadosti ne biše odvratit
od srca gorkosti ni boles zlu skratit!
Ljuven plam usioni ki srce me prži
kripos mi svu goni ka život uzdrži;
toj roni očima, rijeke su grozne toj,
na prješu, jaoh, s kima odhodi život moj! (Držić 2006: 422-423)*

Iako u zapisima Franje Ledića stoji da su vile uglavnom bile okrutne u situacijama kada su im obični smrtnici nastojali omesti životni mir ili nekako im naštetiti, Držić je svoju vilu prikazao kao milostivo biće, odnosno mladu djevojku punu razumijevanja i suosjećanja za jadnog Ljubmira koji se pokušao ubiti zbog njezine neuzvrćene ljubavi. Dakako, u karakterizaciji Držićeve vile mogu se prepoznati obilježja Južne Rusalke o kojima je pisano u prethodnom poglavlju:

*Ako se tobome, Ljubmiru, ne boliš,
boli se onome vrh svega ku ljubiš,
tač gorko ka neće da plačeš i tužiš
i toli odveće tvu mlados da mučiš.
I ljubav tač nemoj, Ljubmiru, huliti,
ka neće vas vik tvoj da budeš cviliti.
Ufanje gdje ti je, razgovor ljuvenim?
Mrtvo je tebije, a žive svim inim?
Otvori tve oči, nemoj tako ginut,
ar sunce s istoči skoro ti će sinut. (Držić 2006: 426-427)*

U četvrtom prizoru Tirena napokon izlazi pred Ljubmira koji se potom divi njezinoj ljepoti:

*Tirena ovo je, nje je hod ljuveni,
kriposti, jaoh, moje umiru u meni:
jezik se zaveza, da ne vim slova rit,*

*ljubav me a steza da budu k njoj hrlo it,
da suze, da boles njoj skažem i trud vas
kroz rajski nje ures ki patim na svak čas,
da bi me pomilit, da bi me svojome
ljubavi nadilit blažen sam kojome. (Držić 2006: 428 - 429)*

Na njegov ljubavni monolog Tirena odgovara kako vile nisu rođene u paklu, ističući da i one imaju osjećaje. U drugom atu, prizoru prvom saznaje se da je ljubav uzvraćena, odnosno da se vila Tirena zaljubila u pastira Ljubmira. Ta uzvraćena ljubav nije karakteristična za vile. One su uglavnom odgajane da mrze muškarce i da im se otimaju, ponekad i osvećuju. Dubrovčanin je promijenio sliku vila koja se prenosila stoljećima, on je od hladnokrvne vile načinio razrađen emotivan lik s ljudskim karakteristikama, tj. njegova vila jednim je dijelom postala prava djevojka koja nije imuna na osjećaj ljubavi:

*Kad žudim dragu stvar, ne mogu je imati,
a imam tuj na har ku ne budu iskati.
Gdje te ću sad zvati, Ljubmiru ljuveni,
gdje li te ću iskati u gori zeleni? (Držić 2006: 433-434)*

U sljedećim prizorima Držić prikazuje kako se svaki mladić, odnosno pastir koji se nađe u blizini Tirene, zaljubi u nju. Osim zaljubljenih pastira susrećemo i zaljubljene vlahu. Vlašić Miljenko zaljubljuje se u Tirenu, a ona mu se odupire. Nakon odlaska vile u *hladenac*, Miljenko odlazi kući i svoje ljubavne jade povjerava Radatu, a potom majci Stojni koja mu savjetuje nek se kani vile i nek se oženi nekom običnom djevojkom i tako će svi njegovi problemi nestati. Ovdje ne treba posvećivati toliko pažnje ljubavnim jadima vlahu Miljenka, već odlasku vile u *zdenac*. Upravo taj element vode potvrđuje da je građu za svoj mitološki svijet u pastoralu Držić pronašao u slavenskoj mitologiji, odnosno u vilama Rusalkama za koje Ledić navodi da su živjele i u vodi i u šumi. Tirena je Južna Rusalka s ponekom izmjenom, pri čemu se naglasak stavlja na njezinu osobnost koja je povezuje s ljudskim bićima. Osim žalosnih monologa pastira i vlahu zbog neuzvraćene ljubavi, nailazi se i na monolog same vile u kojem se i ona pita:

*Je li ki, bože moj, veći trud na saj svit
negoli ovakoj dragoga, jaoh, želit,
bez koga nije moć srdačce smiriti,*

bez koga dan i noć meni je cviliti? (Držić 2006: 459)

Svim mukama, prethodi, zapravo, svojevrsna osveta boga ljubavi Kupida koji kažnjava one koji ne vjeruju u njega, tj. u ljubav. Iz datoga se može zaključiti kako je i sama vila igračka Kupida koji njezinu ljepotu koristi kao kaznu običnim smrtnicima koji nisu vjerovali u njegovu moć:

Sada se oholi i tolik razum tvoj

sad ljubavi odoli, inako rob si moj.

Tirene, lijepo vil, lipotom striljam te,

u vječni plač i cvil za njome stavljam te. (Držić 2006: 458)

Od trenutka kada Kupido zadaje kazne nedužnima, pojavljuje se još nekoliko likova koji su kažnjeni na isti način kao i njihovi prethodnici. Iz svega navedenog proizlazi da je vila Tirena zapravo Južna Rusalka, odnosno šumsko-vodena vila koja dane provodi loveći i prebivajući u šumi. Međutim, Tirena nije nipošto obična vila, nju Držić uzima iz slavenske mitologije koja mu nije bila strana, ali u nju udahnuje niz ljudskih osobina koje ju ne čine tipičnom mitološkom ljepoticom, već hibridom mitološkog i ljudskog bića koje nije toliko daleko i nemilosrdno, već se približuje ljudima i pridonosi izmirenju ideala i stvarnosti. Ipak, budući da se Tirena istinski približava samo likovima pastoralno-mitološkog sloja drame (pastirima *uzmnožnim*), dok vlasima, najrealističnijim likovima, ostaje i dalje daleka, protuslovlje između idealnih vrijednosti i realnosti ostaje temeljnom idejom djela: „Pokazujući da su sve motivacije u djelu podređene zakonima prirodnog, a ne natprirodnoga svijeta, zaključuje da djelo prenosi autorsku svijest o nemogućnosti ostvarenja ideala te da *Tirena* razotkriva nekonzekventnost pastoralnog svijeta i ujedno ga kompromitira“ (Fališevac 2009: 807).

4. 3. Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena

Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena mitološko-rustikalna je drama ispisana dvostruko rimovanim dvanaestercima te u ponekom osmercu. Povod nastanku Držićevih pastoralala uglavnom su bila pirna slavlja, odnosno nastajale su u čast nekog od gradskih velikana ili neke bogataške obitelji. Zahvaljujući toj činjenici, odnosno mjestu njihova nastanka i samog uprizorenja, pastorele ovog pisca nose ljubavno-pirska obilježja. Za pastoralu *Venere i Adon* vjeruje se da je izvedena na na piru Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti, a uprizorena je zahvaljujući glumačkoj družina Pomet.

Sama pastoralala donosi dvostruku radnju, odnosno teatar u teatru, u kojemu se s jedne strane prikazuje svijet vlahâ i njihovi svakodnevní problemi, dok je s druge strane svijet vila, pastira i satira: „U dramí su prikazane dvíje različíte i sadržajem ugl. nepovezane radnje: u jednoj se oblikuje mitološko-alegorijska priča o ljubavi Venere prema lijepom Adonu (preuzeta iz grč. mitologíje, odakle je prešla u Ovidíjeve *Metamorfoze*), a u drugoj, rustičnoj fabuli, prikazuje se svijet vlahâ koji su se zbog različítih razloga zatekli u Dubrovniku: Vukodlak je pozvan na svadbu, a Grubiša, Kojak i Vlade dolaze u grad jer se Grubiša želi oženiti dubr. godišnicom. Druga dramska radnja smještena je izvan pozornice, na proscenij, te je cijela drama strukturirana kao teatar u teatru: rustikalna je radnja okvir unutar kojega se komentira mitološko-alegorijska radnja“ (Fališevac 2009: 628). U drugom prizoru pastorele Držić nas uvodi u svijet vila, satira i pastira; na početku prizora nalazi se scena u kojoj je prikazano šest vila kako plešu i pjevaju, a kad se pojavi božica Venere, one joj dijele komplimente i odaju svoju naklonost:

*Zdrava si, božice, kruno svih liposti,
puno je tve lice nebeske radosti.
Zemlja se veseli, kud stupa tvoj stupaj;
gdje si ti, svak veli ondi je vječni raj!
Tobom cti prolitje, a lito rod rodi,
razliko i cvitje tobom se svud plodi.
Zdrava si, kriposti usione naravi!
Tvojome liposti Višnji svit objavi,
tobom se sva narav umnaža, gospoje,
objavi se i Ljubav od utrobe tvoje. (Držić 1999: 124)*

Nakon njihova monologa koji izriču u isti glas, dolazi nekoliko satira koji govore vilama neka povedu pjesmu u čast božice. Zanimljiva je činjenica što je na početku samog prizora naveden samo broj vila, bez dodatnih informacija o njihovu izgledu ili osobnosti, a tek iz govora satira saznaje se da je riječ o gorskim vilama:

*Pojte sada vi pjesance,
gorske vile, a mi ćemo
po travici vodit tance;
nu vas prvo da čujemo. (Držić 1999: 125)*

O gorskim vilama doznajemo iz zapisa Franje Ledića, ali i Nikole Sučića, koji kaže da je riječ uglavnom o mladim djevojkama iznimne ljepote koje su obitavale u gorama i planinama uz gorske rijeke ili potoke, a krasila ih je iznimna hrabrost i snaga. Naime, gorske vile nisu bile obične vile, one su vile ratnice i često su jurile na konjima u boj s ljudskim rodом (Ledić 1969: 90; Sučić 2013: 73). Osvrne li se na Ledićeve tvrdnje, može se reći da su Držićeve gorske vile obitavale u gorju, ali nipošto ih nije krasila hrabrost, nisu žudjele za bojom, naprotiv, bile su mirna duha. Što se tiče njihova izgleda, o njemu ponešto saznajemo iz monologa Vukodlaka. On opisuje vile kao bljedolike djevojke, to jest njihovu put poistovjećuje sa snijegom:

*Mnokrat sam kon vode vidio gdi vile
tanačce izvode kakono snig bile;
ma ova čudesa ja ne čuh ni vidih. (Držić 1999: 128)*

Na početku šestog prizora Držić je prikazao kako satiri ne reagiraju uvijek milostivo i pokorno, naprotiv, u sceni gdje jedan satir pleše s vilom, dolazi grupa satira koji mu pokušavaju oteti vilu. Satir se uspije izvući iz nastalog meteža te zajedno s vilom odlazi. Osim što se doznaje za agresiju i fizičko nasilje koje nije bilo strano satirima, isto tako se ukazuje na odnos prema vilama koji je bio prije svega erotski, odnosno na vile se gledalo kao na predmet buđenja seksualne privlačnosti: „Vile iz Držićevih pastoralara strukturiraju neke fantazme, vjerojatno erotske maštarije i seksualne želje, uz množni pastiri u Držićevu, Gundulićevu i u ostalim pastoralnim svjetovima simboliziraju duhovnu stranu bića, Gundulićevi satirići govore o staleškoj strukturiranosti društva ili o dvojstvu čovjekova bića simbolizirajući ono karnalno u čovjeku, ali ne izazivaju pritom razdor ili rascjep i ne sugeriraju da je dvojstvo čovjekove egzistencije zazorno“ (Fališevac 2006: 51). Iako je u narodu uvriježeno mišljenje kako su vile

uglavnom čarobna i dobra bića, u ovom djelu prikazane su uglavnom kao unositeljice razdora u ljudski svijet. Držić je vile prikazao kao klasične ljepotice, ali ujedno i uništavačice braka i obitelji; one primamljuju, privlače pripadnike muškoga roda koji se potom zaljube i izgube pamet za njima, pritom zaborave na svoje družice (ljudskog roda) i obitelj te pohrle u planinska i šumska staništa vila. Djelo donosi dvije različite radnje koje nisu međusobno povezane. Prva, mitološka radnja utječe na seljake koji su se prestrašili i bježe od zla, tj. od vilinskoga svijeta te priprostoga Grubišu odlučuju oženiti seoskom djevojkom: „Smisao takva dramaturškoga postupka mogao bi se tumačiti piščevim svjetonazorom: između uzvišenog, vilinskog te priprostog i niskog ne postoji mogućnost harmonije i razumijevanja“ (Fališevac 2009: 628).

4. 4. *Grižula*

Grižula je posljednja Držićeva pastorala, odnosno drama u pet činova koja je pisana većinom u proznom obliku, a djelomično stihom. Kao i prethodne dvije Držićeve pastore, i ova je izvedena na jednom od pirova kojem je i sam pjesnik prisustovao: „Posljednja Držićeva pastirska igra je *Grižula* prikazana na piru Vlaha Sorkočevića 1556. godine, pa su ljubav i vjenčanje dvoje mladih ovdje, kao i u *Veneri i Adonu*, bili neposredni povod i događaj koji je autor, pripremajući djelo, imao na umu“ (Bogišić 1989: 76). Pastorala donosi priču o dolasku božice Dijane i njezinih vila na vjenčanje Vlaha Sorkočevića, ali i o nesretnoj ljubavi pustinjaka, remete Grižule koji se zaljubljuje u vilu i tako postaje meta ruganja samih vila. Početak drame naznačen je dvama monolozima, prvi izgovora Slava Nebeska, a drugi Vila koja označuje vilinsku prisutnost na svadbi Vlaha koji ih je to lijepo zamolio.

Ova pastorala donosi bogat vilinski svijet, pa se mogu uočiti četiri vile: Pravda, Hitros, Jakos i Tihoća koje pokorno služe božici Dijani, pri tome se suprotstavljajući žudnji i tjelesnim zadovoljstvima koje utjelovljuju Kupido i sin mu Plakir. Iz početnog monologa jedne od vila saznaje se da pripadaju porodici planinskih vila, ali i koje su njihove namjere:

I budući Vlaho mladić slatke riječi, crnok, plemenite ćudi, naučan s lovom se vraćat doma, umje toliko, er mi vile od planine dođosmo na njegov pir s našijem pjesni, s našijemi igrami i s našijemi ostalijemi planinskijemi salaci za Vlahu ugodit a vam kojigod plakijer dat. I ja sam sama došla sada ovdje za navijestit vam da su naše planine veće neg je vaš grad, naše ravnine veće neg vaše Pile; možemo vam ukazat kudije lov lovimo i koliko daleko trke činimo. (Držić

1996: 158)

U prvom prizoru, iz monologa starca, pustinjaka Grižule saznaje se da je pogođen Kupidovom strijelom te se našao u ljubavnim neprilikama. Naime, starac se zaljubio u jednu od vila te ih moli za pomoć, to jest govori im nek zamole Kupida da ga riješi ljubavne napasti:

*O vile vilice od guste planine,
čin'te, me dušice, da me tuga mine;
molite dragoga plahoga djetića,
s strilama onoga ognjena božića,
koji me ustrili pogledom gorske vil
ke obraz pribili zada mi gorki cvil,
i spusti jednu stril ognjenu put prsi
od ove gorske vil na mene ka mrzi,
ka je me žuđenje, vaj, ka je mâ ljubav,
ka je me tuženje i ka je mâ nezdrav!* (Držić 1996: 159)

Nekoliko stihova dalje isti starac moli vile da nagovore vilu u koju je zaljubljen, neka mu se smiluje i povede ga sa sobom. Osim ljubavne zamolbe u tom monologu može se razabrati i vilinski izgled. Remeta ih opisuje kao gizdave djevojke, a po govoru planinske, čime je Držić vjerojatno htio ukazati na različitost govora ljudi iz priobalja i iz planinskih predjela:

Vile, gizdave vile, planinski razgovoru, slatke, dobre, drage, medene jabučice vam rodile, kruške mednice vam se rađale, rozice, vijole, trator, bosilak, ružice vam ctjele; ako nećete za mene ljubav molit, molite moju vilu makar da me uzme, neka me uzme, i da se veće zovem vilenik i da reku: „Vile ga uzeše, oh, oh!“ Ah, da bi me uzela, da bi me uzela, da bi me uzela! (Držić 1996:

160)

Drugi čin, drugi prizor, donosi sliku mogućeg fizičkog obračuna Plake, sina Kupidova te Dijane i njezinih ratnica, to jest vila. Dijana govori svojim vilama nek uzmu oružje i nek se pripreme na rat, a Plako, s druge strane, sluša oca i postavlja zamku vilama. Tu se vile planinke prikazuju kao hrabre vile ratnice koje brane svoju krepost:

*Hvala ti, Mudrosti, ka ne spiš i toli
vrh tihe mladosti srce se tve boli! -
Ustan'te, divice, vijence vit ostav'te,*

uzmite strjelice, na boj se sve sprav'te!
Plako je u polju, onoga sin koji
vodi na svu volju, kad koga osvoji. (Držić 1996: 167)

Nakon Dijanine naredbe da se Plako kazni, možda i ubije, vile predlažu svoje ideje. Iako su ratnice, one u toj situaciji ne iskazuju nemilosrdnost, već mudrost i dosjetljivost. Naime, vile ne pristaju na ubijanje, već posežu za spretnijim rješenjem u obliku zamke. Nakon postavljanja zamke i namamljivanja Plaka u nju, vile udare na njega gađajući ga jabukama. Nadalje, u nekoliko prizora sljedećeg čina vile ratuju s Plakom i na kraju ga kažnjavaju jer je postavio zamku u koju je upala jedna njihova družica vila i ozlijedila se. Na kraju vile hvataju Plaka i mažu ga crnim mastilom kao svojevrsnom kaznom te ga proglašavaju opasnošću za Dijanine vile djevice. Usporedi li se pastorala *Tirena s Grižulom*, ne po strukturi, već po odnosu i prepletanju dvaju svjetova, onog fantastičnog, vilinskog i realnog, svijeta vlaha, može se zaključiti da je prepletanje vilinskog i svijeta vlaha u *Tireni*, na samome početku bilo neshvatljivo, ali na kraju smisljeno, dok je u *Grižuli* susret tih dvaju svjetova svojevrsna opomena, kazna čovjeku kojemu je inače po prirodi urođeno da traga, teži nečemu boljemu, višemu bez obzira na cijenu tog nedokučivog cilja. Osim što prikazuje ljudsku pohlepu, nezasićenost, Držić prikazuje i primitivnost, pri čemu vile postaju seksualni objekti kojima vlasi, kao da su poneseni nekom čarolijom, hrle u zagrljaj, a one ih sve više primamljuju i na kraju ih ismijavaju. Nasuprot toj čistoj seksualnosti, Držić postavlja i pojam prave ljubavi koja je usađena u likove običnih žena koje, doduše, nisu obdarene savršenom ljepotom kao vile, već su osuđene na manje lijep izgled ili ružnoću. Naposljetku, *Grižulom* vladaju neraspletivi odnosi među vlasima, vilama, Kupidom i Plakom kroz koje se poručuje da svatko treba znati gdje mu je mjesto bez obzira na snove i želje koje su predstavljeni kao utopija: „Parodirajući temu idiličnog svijeta u kojem nobili pastiri vječno tragaju za vilama, kroz tri naoko sporedne 'nevilinske' priče oblikovao je misao o neskladu između žuđenoga i mogućega, ideala i stvarnosti, onoga što želimo i što možemo dobiti, pokazujući da se sreća ne nalazi u arkadijskom imaginariju i traganju za 'vilom' (žuđena vrijednost), nego u stvarnosti koju živimo“ (Tatarin 2009: 290).

5. Zaključak

S obzirom na povijesno-političke okolnosti u kojima se nalazio hrvatski prostor u 16. stoljeću, može se uvidjeti da je jedini slobodan i pogodan za razvitak kulture i književnosti bio grad Dubrovnik. Zahvaljujući dobrom geografskom položaju, posebice otvorenosti prema moru i blizini susjedne Italije, Dubrovnik postaje važno kulturno-književno središte. Hrvatska renesansna književnost nastaje na temeljima prethodnog razdoblja, to jest humanizma i sve većeg utjecaja talijanske renesansne književnosti. Za vrijeme hrvatske renesanse javlja se velik broj pisaca, a za ovaj rad važan je Dubrovčanin Marin Držić. Iako se okušao i u pisanju pjesama, Držić je u književnoj povijesti zapamćen prije svega kao veliki dramatičar; pisac komedija, pastoralna i jedne tragedije. Za istraživanje vilinskog svijeta posebno su značajne njegove pastore koje ujedinjuju obilježja konvencionalne pastore i komedije, a mitološko-pastoralni svijet likova prepleće se sa svijetom vlaha iz autorove suvremenosti, što često rezultira različitim oblicima humora.

U radu je lik vile istraživan u trima Držićevim pastoralama: *Tireni*, *Pripovijesi kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona* u komediju stavljena i *Grižuli*, s ciljem da se ukaže na njihovu povezanost sa slavenskom mitologijom, ali i ulogu u Držićevu pastoralnom teatru koji karakterizira problematiziranje odnosa između svijeta natprirodnog, idiličnog i svijeta stvarnosti, zbilje. U pastoralu *Tireni* istoimeni lik, vila *Tirena*, tipična je Južna Rusalka, vodeno-šumska vila koja svojom ljepotom očara pastira Ljubmira, u početku ga odbija, ali nakon smrti i uskrsnuća djelomično poprima ljudske karakteristike, prihvaća ljubav *uzmnožnog* pastira, ali i dalje ostaje udaljena od običnog čovjeka. U *Grižuli*, pak, vile su prikazane kao zle djevojke koje ismijavaju starca koji je zaljubljen u jednu od njih, dok su u pastoralu *Venere i Adon* vile prikazane kao odane i vjerne sluge božice Venere, koja zajedno s njima ne pokazuje nikakav interes za realnim svijetom. U svoje posljednje dvije pastore pisac je ukazao da je dodirivanje i prepletanje dvaju svjetova, vilinskog i ljudskog, neostvarivo, često upravo pogubno za ljude koji se zanose imaginarnim idealima ljepote. Dok su u *Veneri i Adonu* vile prikazane kao seksualni objekt, a vlaške žene kao obične i ružne, u *Grižuli* su vile uništavačice obitelji i brakova. S jedne strane imamo vile koje krase brojni pozitivni epiteti (zlatna kosa, bijedoliko lice, milostiva vila, ...), a s druge strane one su okarakterizirane kao okrutnice i nemilosrdnice.

Kako god bilo, vilinski svijet navedenih pastorala nije istovjetan svijetu vila iz narodne mitologije. Držićeve vile kompleksniji su likovi i često posreduju autorove misli, stajališta i svjetonazore koji imaju filozofsko-kulturološki značaj.

LITERATURA I IZVORI

1. Bogišić, Rafo. 1989. *Hrvatska pastorala*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.
2. Držić, Marin. 2006. *Tirena*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Držić, Marin. 1996. *Grižula*, u: *Dubrava u komediju stavljena*, Zagreb: Mozaik knjiga.
4. Držić, Marin. 1999. *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*, u: *Klasici hrvatske književnosti na CD-ROM-u — Drama i kazalište*, Zagreb: Bulaja naklada.
5. Fališevac, Dunja. 2006. *Drukčija bića u književnosti staroga Dubrovnika (granice mimesisa, granice fantastike)*, u: *Dani Hvarskog kazališta: prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta*. Zagreb – Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Književni krug.
6. Fališevac, Dunja. 2009. *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici: M. Tatarin, S. P. Novak, M. Mataija, L. Rafolt. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
7. Fališevac, Dunja. 2009. *Tirena*, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici: M. Tatarin, S. P. Novak, M. Mataija, L. Rafolt. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
8. Košuta, Leo. 2008. *Siena u životu i djelu Marina Držića*, u: *Putovima kanonizacije – Zbornik radova o Marinu Držiću (1508–2008)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
9. Ledić, Franjo. 1969. *Mitologija Slavena – tragom kultova i vjerovanja starih Slavena (Knjiga I.)*. Zagreb: tiskano u vlastitoj nakladi.
10. Solar, Milivoj. 2007. *Književni leksikon*, Zagreb: Matica hrvatska.
11. Sučić, Nikola. 2013. *Hrvatska narodna mitologija – biserje priča čarobnog carstva drevnih vremena*, Zagreb: Edicije Božičević.
12. Rapacka, Joanna. 2000. *Držić, Marin*, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, urednici: D. Fališevac, K. Nemeč, D. Novaković. Zagreb: Školska knjiga.

13. Tatarin, Milovan. 2009. *Grižula*, u: *Leksikon Marina Držića*, M. Tatarin, S. P. Novak, M. Mataija, L. Rafolt. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.